

KALKINMA POLİTİKALARINDA ÇEVRESEL ETKİ DEĞERLENDİRMESİ SORUNSALI – TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Ahsen SAÇLI*

Özet

Yeryüzünde binlerce yıldır var olan insanoğlu, endüstri devrimi ile birlikte doğayla girdiği mücadeleyi kazanmaya başlamıştır. Aslında kazandığını sandığı savaşı kaybetmekte olduğunun farkına ise ancak 1970'lerden sonra varabilmiştir. Endüstri devrimi ne olursa olsun salt ilerleme fikriyle gelmiş ve devam etmiştir. Bu sürekli ilerleme fikri ile ülkelerin kalkınma çabaları giderek kalkınma politikalarına dönüşmüştür.

Günümüzde kalkınma politikaları ile belirlenen hedefler, ülkelerin en önemli uğraşı alanıdır. Ancak devletler tarafından sorumsuzca sürdürülen uğraşlar neticesinde, doğal kaynakların tükenebileceği, türlerin yok olabileceği ve kirliliğin doğal dengeyi bozacak düzeye gelebileceği yaşayarak tecrübe edilmiştir. Bu durumun farkına varılmasıyla birlikte çevre ile kalkınma arasında bir denge oluşturulmasının gerekliliği gündeme gelmiştir. Çevreye zarar vermeden kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi için belirlenen politikalarından en önemli olan sürdürülebilir kalkınma kavramı tüm dünyada kabul edilmiş ve uygulanan bir kalkınma modelidir. Sürdürülebilir kalkınma hedefine ulaşabilmek için kullanılan önemli bir araç olarak ortaya çıkan "Çevresel Etki Değerlendirmesi" (ÇED) ilk kez 1969 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde uygulanmaya başlamıştır.

Günümüzde birçok devlet tarafından çeşitli şekillerde ve boyutlarda uygulanan ÇED, Türkiye'de de uygulanmaktadır. 1993 yılında ilk ÇED Yönetmeliği'nin uygulamaya konulmasından günümüze, defalarca çevresel açıdan olumsuz olan birçok revizyona uğramıştır.

Bu makalede kalkınma ile çevre arasında bulunan ve halen kalıcı çözüme ulaşamamış sorunlar ile ÇED uygulamasının bu sorunlara olan olumlu ve olumsuz etkisi Türkiye örneği üzerinden tartışılacaktır. Makale ağırlıklı olarak literatür taramasına dayanacak, çeşitli kanun ve yönetmeliklerden yararlanılacaktır.

* Dr. Öğr. Üyesi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, ORCID: 0000-0002-2610-9114

Anahtar Kelimeler: Kalkınma, Kalkınma Politikaları, Çevre, Sürdürülebilir Kalkınma, Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED).

THE PROBLEMATIC OF ENVIRONMENTAL IMPACT ASSESSMENT IN DEVELOPMENT POLICY: EXAMPLE OF TURKEY

Abstract

The human being has been living on Earth thousands of years and there has always been the struggle about respecting the nature along with industrial development. In fact, it has been noticed that its losing to war which its assume to gain after 1970s. However, the industrial revolution came with an absolute advance and this trend has continued. Gradually, the development efforts of the countries have turned with this constant advanced ideas into a development policy.

Today, the development policy is the most important occupational area of many countries. But in turn of occupation irresponsibly continuing by state have been experienced by living to can run out of natural resources, can disappear of species and pollution be able to come to a level that can disrupt the natural balance. Along with recognition of this case, the necessity of creation of a balance between environment and development has been raised. The concept of sustainable development should be a development without harming the environment, that is admitted all over the world and is a development model that is applied. Environmental impact assessment (EIA) is emerged as an important tool in order to achieve sustainable development goals. It was for the first applied in 1969, in the United States.

Nowadays, the EIA, is established in various forms in many states, including Turkey. In 1993, from establishing of the first EIA instructions until today, it has undergone an overhaul that many times negative aspects environmental.

In this article it will be discussed that the issues between development and environment still have not reached a permanent solution yet and the practices of EIA regarding these problems have positive and negative contribution. Alongside with the example of Turkey, the article will rely on mainly literature reviews and will benefit from various laws and instructions.

Key Words: Development, Development Policies, Environment, Sustainable Development, Environmental Impact Assessment.

Giriş

Çevre ile ekonomi arasında çok yönlü bir ilişki söz konusudur. Çevrenin mi, ekonominin mi önceleneceği konusu, çevre sorunlarının insanlığın gündemine gelmesinden bu yana tartışılmaktadır.

İnsan ihtiyaçlarının sınırsız ve kaynakların kıt olduğu bilinen bir gerçeklik ve bu ikisi arasında akılcı bir denge kurmanın gerekliliği de bir zorunluluktur. İhtiyaçların karşılanabilmesi için doğal kaynakların kullanılmasının yanı sıra, çeşitli mal ve hizmetlerin de üretilmesi gerekmektedir (Keleş, 2013: 100). Üretim söz konusu olduğunda akla gelebilecek her şey, enerji, hammadde, üretim yeri olarak kullanılan alanlar vs. hep doğal kaynaklarla yakından ilgilidir. Üretim ve tüketimden sonra ortaya çıkan atıklar da daima çevreyle bir şekilde bağlantılıdır. Bu durumda üretimin olduğu yerde hem doğal kaynak kullanımından hem de çevre kirliliğinden bahsedebiliriz.

Çevre sorunlarının doğal olarak ilk görünürlüğünün gelişmiş ülkelerde olması, ilk çözüm önerilerinin ve uygulamalarının da bu ülkelerde olması beklenen bir durumdur ve bu sorunlar genellikle endüstrinin yoğun olduğu bölgelerde yerel düzeyde başlamıştır. İlk zamanlarda, sorunu lokal bir bölgede tutarak çözmek mümkünken, zaman içerisinde lokalize etmenin imkansız olduğu ve giderek yaygınlaştığı görülmüştür. Uluslararası anlamda ilk çevre konferansı olan ve 1972 yılında Stockholm’de düzenlenen Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı’nın sonuç bildirgesinde, “dünyada oldukça yaygın ve önemli boyutlarda olan, insan hayatını tehdit eder hale gelen çevre sorunlarına, sadece birlikte çalışarak, ortak çözümlerle verimli sonuçlar alınabileceği” vurgulanmıştır. Bu konferansla birlikte çevre sorunlarının küresel sorunlar olduğu kabul edilmiş, küresel sorunlara küresel çözümler üretebilmenin, ortak politikalar belirleyerek izleyebilmenin de yolu açılmıştır.

Endüstri devrimiyle birlikte başlayan ve 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra akıl almaz bir hıza ulaşan gelişme ve sonsuz ilerleme tutkusuyla ortaya çıkan hızlı sanayileşme, çevre sorunlarının baş edilemez hale gelmesine sebep olmuştur. 1970’lerden sonra tüm dünyanın dikkatini çekmeye başlayan bu sorunlara çözüm üretilmesi için ortaya çıkan tartışmalar günümüzde de devam etmektedir. Çünkü çevre ile kalkınma arasındaki akılcı dengeyi kurabilmek henüz tam anlamıyla sağlanabilmiş değildir. Bulunan çözüm önerilerinden en önemlisi ve en fazla destek bulanı “sürdürülebilir kalkınma” kavramı olmuştur. 1980’li yıllarda kullanılmaya başlanan bu kavramın tanımı, 1987 yılında yayınlanan “Ortak Geleceğimiz” adlı raporda yapılmıştır. Daha sonra bu hedefe ulaşmanın bir aracı olarak kabul edilen “Çevresel Etki Değerlendirmesi” (ÇED) ortaya çıkmıştır. ÇED’in geliştirilmesinin temel nedeni, kalkınmanın çevre üzerinde yarattığı son derece ciddi sorunları bertaraf etmenin maliyetinin çok yüksek boyutlara ulaşmasından dolayı, çevreyi bozmadan, yıkmadan

kalkınmanın çok daha mantıklı bir yaklaşım olması, şeklinde açıklanabilir (Serter, 2006: 43). Dolayısıyla ÇED, sürdürülebilir kalkınmanın önemli unsurlarından biridir. Aslında geçmişi daha eski tarihlere dayanan ÇED'in ilk uygulamaları, 1970'li yıllarda Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) yapılmış ve zaman içerisinde diğer devletlerin kalkınma politikalarında yerini almıştır. Ancak her devletin uygulama şekli farklıdır. Özellikle gelişmekte olan ülkeler çevre politikalarında kalkınmanın öncelikli olduğu bir yol izlemeyi tercih etmektedirler. Dolayısıyla, ÇED konusunda da farklı bir yaklaşımı yoktur. Türkiye'de de çevre politikaları ve ÇED aynı şekilde kalkınma öncelikli olarak belirlenmektedir.

Bu çalışmada çevre politikaları ile ÇED uygulamalarının genel durumu anlatıldıktan sonra, Türkiye'de belirlenen çevre politikaları, ÇED özelinde yapılan değişikliklerle örneklendirilerek incelenecektir.

Kalkınma Politikası

Kalkınma Kavramı

Kalkınma kavramı her ne kadar ekonomi ile ilgili bir kavram olarak algı-lansa da kapsamı daha geniştir. Ekonomideki anlamı, üretimin ve kişi başına düşen gelirin artırılmasıyla birlikte, sosyo-kültürel yapının da değiştirilmesi ve yenilenmesini de içine alan geniş kapsamlı bir süreçtir. Ayrıca kalkınma, üretim ve tüketimle ilgili bir kavram olduğundan, çevre ile de yakından ilgilidir. Kalkınmanın olabilmesi için üretimin olması zorunludur. Üretimin olması için de doğal kaynaklar, gerek ve yeter şarttır. Dolayısıyla kalkınmanın devam etmesi, doğal kaynakların varlığına bağlı ve bağımlıdır. Bu nedenle de üretim, kalkınmanın gerek ve yeter şartıyken, çevre sorunları da kalkınmanın bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır (Keleş vd., 2005: 46). Tüm bunların yanı sıra üretimin sürdürülebilmesi için tüketimin de olması gerektiğinden hem üretimin hem de tüketimin kalkınma ve çevreyle oldukça sıkı bağları vardır.

Çevre - Kalkınma İlişkisi ve Sürdürülebilir Kalkınma

Toplumun gelişmişliğinin önemli göstergelerinden biri olan kalkınma, insanın yaşamını kolaylaştırırken aynı zamanda insanın varlığını sağlayan doğal çevrenin de önemli oranda yıpranmasının en büyük sebebidir. Özellikle endüstri devrimiyle başlayan süreçte, her ne olursa olsun ilerleme fikri, doğal kaynakların sınırsızmış gibi tüketilmesine yol açmıştır (Keleş vd., 2005: 47).

Doğal kaynaklar yenilebilir ve yenilenemez kaynaklar olarak ikiye ayrılmaktadır. Çevre sorunları genel olarak kendini yenileyebilen kaynaklarla ilgili olarak ortaya çıkmakta ve bunlara yenilenebilir doğal kaynaklar denilmektedir. Tüm bitki kaynakları, ormanlar, çayır ve meralar ile tüm hayvan türleri, toprak, yeraltı ve yerüstü su kaynakları vb. yenilenebilir doğal kaynaklara örnek gösterilebilir. Özellikle ekonomi alanında doğal kaynaklar söz konusu

olunca ilk akla gelenler madenler ve fosil yakıtlar olmaktadır. Bu kaynaklar, diğerlerinden kendi kendini yenileyemeyen olması ya da tükenebilirliği ile ayrılmaktadır. Dolayısıyla yenilenemez kaynaklar sınıfında yer almaktadırlar. Aslında sorun, bu kaynakların tamamının aşırı kullanımı yüzünden doğanın kendini yenileme hızının olağanüstü aşılması yani yenilenmeye fırsat bulamadan tükenmesi ve neredeyse yenilenebilir kaynakların da yenilemez hale gelmesi sonucunda, tüm doğal kaynakların ve türlerin tükenmesi tehlikesiyle karşı karşıya kalmasından doğmaktadır (Aruoba, 1997: 174). Tam da bu nedenle ki, kalkınma olgusunun nereye kadar süreceği sorusu 1970’li yıllardan bu yana tartışılmaktadır.

Ülkeler, kendi koşullarına göre çevre politikaları belirlemektedir. Bu politikalar belirlenirken ekonomik, toplumsal, siyasal durum gibi ülkeye özel koşullar sınırlayıcı faktörlerdir. Özellikle, gelişmekte olan ülkelerin en büyük kısıtlayıcısı kalkınma politikaları ile izledikleri yoldur. Ekonomik büyüme ile kalkınma kavramlarının gelişmekte olan ülkeler bakımından anlamı, çevre ile kalkınma arasındaki ilişkileri olumlu bir şekilde kurabilmek olmalıdır. Fakat genelde kalkınma politikalarında, çevresel kaygıları dikkate almak bir yana, ekseriyetle varlığı bile kabul edilmemektedir. Çevre ile kalkınma arasındaki öncelik tartışmasına, 1972 yılında Stockholm’de düzenlenen Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı’nda, Konferansın Genel Sekreteri Maurice Strong, “çevreyi dışlamayan kalkınma” kavramını kullanarak katılmıştır. Bu kavram ile yerel kaynaklardan adaletli bir şekilde yararlanmayı önceleyen bir kalkınma stratejisi anlatılmaktadır. 1974 Cocoyoc Bildirgesi ile bu kavramın anlamı genişletilmiştir. Kavramın içeriğine, her ekonomik sistemin kendi kaynaklarının değerlendirilebilmesi için, eğitim ve örgütlenme çalışmalarında halka yardımcı olunması gerektiği de dâhil edilmiştir. Çevreyi dışlamayan kalkınma kavramı, ekonomik gelişme ve sağlıklı çevreyi yaratma ve koruma amaçları arasında bir çelişki olmadığı varsayımına dayanmaktadır. Dolayısıyla bu kavram ile ekolojik olarak sağlam, alternatif bir kalkınma modelinden bahsedilmektedir (Keleş, Hamamcı ve Çoban, 2009: 240-243).

Yine 1970’li yıllarda, ekonomi, toplum ve çevre arasında akılcı bir dengeyi sağlamak için sürdürülen çalışmalarda yeni bir kavram olarak ortaya çıkan sürdürülebilir kalkınma, en fazla kabul gören kavram olmuştur. Birçok alanda kullanılan sürdürülebilirlik kavramı, toplumun bilimsel, sosyal, kültürel, doğal ve insan kaynaklarının bir bütün olarak ölçülü davranarak kullanılmasını sağlayan ve buna saygılı olma temelinde sosyal bir bakış açısı oluşturan katılımcı bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Gladwin vd., 1995: 877). Aslında, “Sürdürülebilir Kalkınma” kavramının temellerini klasik iktisat teorisine kadar dayandıran iktisatçılar da mevcuttur (Tıraş, 2012: 61). Fakat kavram olarak ilk defa, Uluslararası Doğa ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği (IUNC) tarafından hazırlanan “Dünya Koruma Stratejisi” adlı raporda kullanılmıştır. Ancak tüm dünyada yaygın olarak kullanılması, Birleşmiş Milletler

Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından hazırlanarak, 1987 yılında yayınlanan “Ortak Geleceğimiz” adlı raporda tanımı yapıldıktan sonra denk gelmektedir. Sürdürülebilir kalkınma kavramı, çevre ve kalkınma ilişkilerinin değerlendirilmesinde temel olarak ele alınmaktadır. Kavram “*bugünün ihtiyaçlarını, gelecek kuşakların da kendi ihtiyaçlarını karşılama imkânlarını ellerinden almadan karşılamak*” olarak tanımlanmaktadır. Özellikle gelişmiş ülkeler, kavramın temelinin ve yönteminin geliştirilmesi yönünde çalışmalarını sürdürmektedirler (Keleş, Hamamcı ve Çoban, 2009: 244).

Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED)

ÇED’in Tanımı

Çevresel Etki Değerlendirmesi, herhangi bir ekonomik faaliyetin, bulunduğu çevresi üzerinde yaratacağı doğrudan ya da dolaylı, uzun ya da kısa dönemli, maddi niteliği olan ya da olmayan, ölçülebilen ya da ölçülemeyen tüm etkilerinin nesnel olarak değerlendirilmesine yarayan araştırma yöntemidir. ÇED yöntemi, karar verme süreçlerinin nesnelleştirilmesini sağlaması ve ekonomik-toplumsal çevreyle birlikte, fiziksel ve biyolojik tüm değerlerin hesaba katılması açısından da önem taşımaktadır (Keleş ve Hamamcı, 1998: 162-163).

ÇED, her türlü yatırımın çevreye olan etkilerini ortaya çıkararak, önlemleri ve alternatifleri belirlemek için kullanılan bir yöntemdir. ÇED, yatırımın yapılacağı yerin seçiminden kullanılacak teknolojinin türüne, çevreye verilecek zararın minimum düzeye çekilmesinden, yatırımdan vazgeçilmesine kadar her türlü alternatifi içeren ayrıntılı bir süreçtir (Keleş ve Ertan, 2002: 105).

ÇED tanımının unsurları;

- Geniş Kapsamlılık
- Önleme İlkesi
- Alternatif Belirleme
- Kesin sonuca varma
- Süreç olma niteliği
- Teknik araç olma niteliği, olarak ifade edilebilir (Keleş ve Ertan, 2002: 106-110).

ÇED’in Amacı, Uygulama Alanları ve Aşamaları

ÇED’in amacı, esasen çevre kirliliği olduktan sonra kirliliği ortadan kaldırmak değil, aksine çevre kirliliğine engel olmaktır. Çevre kirliliğini engellemek için önlemler almak ve alternatifleri belirlemek, kirlenmeyi kabul edilebilir sınırlara çekmek, eğer bu mümkün olmuyorsa da yatırımı engelleyerek çevreyi korumak temel amaçtır. Bu amaç çerçevesinde ÇED’in temel ilkeleri;

- Öngörücüdür,

- Önleyicidir,
- Sürdürülebilir Kalkınmanın önemli bir aracıdır,
- Çevreye bütüncül olarak yaklaşır,
- Teknik bir araçtır,
- Disiplinler arasıdır,
- Demokratik bir araçtır (Keleş ve Ertan, 2002: 110-114).

ÇED'in uygulama alanı birçok ülkede proje düzeyinde kabul edilmiştir. Zaman içerisinde daha geniş bir düzeyde düşünölmeye başlanan ÇED, "Stratejik ÇED" olarak bazı ölkelerde uygulanmaktadır. Ayrıca ÇED'e tabi olacak faaliyetlerin belirlenmesi de ölkeler arasında farklılık göstermektedir. İlk olarak tercih edilen yaklaşım ÇED'e tabi olacak faaliyetlerin hukuki bir metinde listelenmesidir. Diğerleri de, ÇED'e tabi faaliyetleri idarenin takdirine bırakılmasıdır (Keleş ve Ertan, 2002: 114-118). Türkiye, liste sistemini tercih etmiştir.

ÇED teknik bir süreç olduğu için birtakım aşamaları içermektedir. Bunlar;

- Ön inceleme aşaması,
- Kapsam belirleme aşaması,
- Rapor hazırlama aşaması,
- Rapor inceleme aşaması,
- Karar verme aşaması,
- Denetleme aşamasıdır (Keleş ve Ertan, 2002: 118-127).

ÇED'in Gelişim Süreci

ÇED, dünyada ilk defa Amerika Birleşik Devletleri'nde geliştirilmiştir. 1969 yılında "Ulusal Çevre Politikası Yasası"nın içinde yer alarak, çevreyi etkileme potansiyeli olan tüm faaliyetlerin dikkatle incelenmesini sağlamıştır. Aynı zamanda Avrupa ölkeleri için de uygulanabilir ve etkili bir hukuki araç olmuştur (Dervişoğlu, 2010: 118).

1992 yılında Rio de Janeiro'da düzenlenen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda yayınlanan "Rio Deklarasyonu"nun 17. maddesi "Çevresel Etki Değerlendirmesi"ni düzenlemiştir. Bu maddede, ulusal bir araç olarak ÇED, çevreye önemli derecede zarar verici nitelikteki ve uzman ulusal otoritelerin kararına bağlı olan faaliyetler için yapılacaktır" şeklinde yer almıştır (Fanuşcu ve Coşkun, 1999: 128). ÇED uygulaması Konferans sonrası tüm dünya tarafından bilinir hale gelmiş, yaygın olarak devletlerin ulusal mevzuatlarına girmiştir. Kalkınmayı ilke olarak sürdürmeyi hedefleyen uluslararası sistem, kalkınmanın devam edebilmesi için, sanayileşme ve kalkınmanın çevreye olan etkilerinin değerlendirilmesi ve çevre için olası tehditlerin orta-

dan kaldırılmasını amaçlayan ÇED uygulamasını Konferans sonrası tüm devletlerden istemiştir. Günümüzde de bu konuda hassas olunması, devletlerden beklenmektedir (Yaylı, 2015: 922).

Ayrıca, ABD’de 1969 yılında kabul edilen Ulusal Çevre Koruma Yasası ve ABD Çevresel Kalite Komisyonu’nun 1978 yılında aldığı karardan sonra ortaya çıkan en önemli gelişme, Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu tarafından hazırlanan “Sınır aşan ÇED Sözleşmesi”nin (Espoo Sözleşmesi) 1991 yılında kabul edilmiş olmasıdır.¹ Bu sözleşmenin devletler açısından önemi, ulusal ve uluslararası hukukta özellikle “Stratejik ÇED” uygulamasına geçişi hızlandırması olmuştur. Stratejik ÇED, ABD’den sonra 1990’ların başında Hollanda, İngiltere, Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda gibi ülkelerde uygulanmaktadır. Avrupa ülkelerinde yaygınlaşması, 2001 yılında “Avrupa Birliği Stratejik Çevresel Değerlendirme Yönergesi”nin yürürlüğe girmesiyle gerçekleşmiştir (Güneş, 2010: 41). Türkiye Avrupa Birliği’ne aday ülke olarak, Avrupa Birliği Ulusal Uyum Programı’nda, ÇED başlığı altında, Stratejik Çevresel Değerlendirme konusundaki gelişmelerin yakından takip edildiği ve gerekli çalışmaların yapılmakta olduğu belirtilmiştir. Bu çerçevede 08.04.2017 tarihli ve 30032 sayılı Resmi Gazete’de Stratejik Çevresel Değerlendirme Yönetmeliği yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.²

Türkiye’de Çevre Politikaları, Kalkınma Politikaları ve ÇED

Türkiye’de Çevre Politikasının Gelişimi

Çevre politikası, dar anlamda çevre içerikli konularda devletin yaptığı etkinlikler, oluşturulan kurumsal yapı ve kullanılan yöntemlerle ilgilidir. Geniş anlamda çevre politikası ise, toplumun çevreyle ilişkisini düzenlemek üzere belirlenen hedefler, ilkeler, amaçlar ve tercihler ile çevrenin korunması ve geliştirilmesine yönelik olarak alınan önlemlerin tamamını anlatır. Çevre politikaları konusunda her ülkenin farklı hedefleri olmakla birlikte, temelde ortak noktalarda birleşilmektedir. Bireylerin sağlıklı çevrede yaşama hakkı, toplumun sahip olduğu çevresel değerleri korumak ve geliştirmek ile çevre politikalarının uygulanmasının gerektirdiği yükün paylaşılmasında toplumsal adaletin sağlanması, ülkelerin temel hedefleridir (Keleş, Hamamcı ve Çoban, 2009: 335-336). Çevre politikası genel anlamda dört ilkeyle ele alınır. Bunlar; “kirleten öder ilkesi”, “özen gösterme ilkesi”, “önleme ilkesi” ve “işbirliği ilkesi” olarak gruplanabilir (Kaypak, 2013: 24). Bu ilkeler çerçevesinde devletler kendi çevre politikalarını belirlemektedirler.

Genel olarak sanayileşme ve kentleşme, çevre sorunlarının temel iki nedeni olarak ele alınabilir. Türü ve boyutları farklı olsa da tüm gelişmiş ülkeler

¹ www.unece.org/env/eia/ (17.04.2008).

² <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/04/20170408-3.htm> (18. 07.2017).

gibi, Türkiye ve diğer gelişmekte olan ülkelerde de sorunlar benzer temellere dayanmaktadır.

1970'ler, çevre sorunlarının uluslararası düzeyde tartışıldığı ve çözüm önerilerinin ortaya çıktığı yıllardır. Aynı zamanda bu yıllarda Türkiye'de de çevresel konulara resmi düzeyde ilgi gösterilmeye başlanmıştır. 1972 yılında Stockholm'de düzenlenen Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı'na Türkiye de bir bildiri ile katılmıştır. Aslında Osmanlı İmparatorluğu da dâhil olmak üzere, Cumhuriyet'in ilk yıllarında, 1960'lı yıllarda, özetle Türkiye'de öteden beri bir takım mevzuat düzenlemeleriyle ve sivil toplum kuruluşlarıyla çevresel konulara ilginin varlığı bilinmektedir. Ancak bu ilginin resmi düzeye gelmesi 1970'li yıllardan sonra olmuştur (Görmez, 2010: 114-121). Türkiye'nin çevre politikalarının gelişimini kısaca özetlemek gerekirse;

- 1974 yılında Devlet Planlama Teşkilatı Başkanlığı'na bağlı "Çevre Sorunları Daimi Danışma Kurulu" kurulmuştur. Aynı zamanda İmar ve İskân Bakanlığı'nın başkanlığında çeşitli bakanlıklardan oluşan "Çevre Sorunları Koordinasyon Kurulu" ile Sağlık Sosyal ve Yardım Bakanlığı'nın başkanlığında "Kuruluşlararası Komisyon" oluşturulmuştur.

- 1978 yılında Başbakanlığa bağlı bir Çevre Müsteşarlığı kurulmuştur.

- 1982 Anayasası'na çevre ile ilgili 56. madde konulmuştur.

- 1983 yılında 2872 sayılı Kanun ile "Çevre Kanunu" çıkarılmıştır.

2006 yılında 5491 sayılı Kanun ile "Çevre Kanunu" tümüyle değiştirilmiştir (maddeler üzerinde koşulların gerektirdiği değişiklikler geçmiştenden bugüne devam etmektedir).

- Yine 1983 yılında Milli Parklar Kanunu, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, Boğaziçi Kanunu vs. çıkarılmıştır.

- 1984 yılında Müsteşarlık olan kurum, Çevre Genel Müdürlüğüne dönüştürülmüştür. 1989 yılında tekrar Müsteşarlığa dönüştürülmüştür.

- 1991 yılında Çevre Bakanlığı kurulmuştur.

- 2003 yılında Çevre Bakanlığı, kanun hükmünde kararname ile mülga edilerek, yeniden yapılandırılması sonucu, Çevre ve Orman Bakanlığı kurulmuştur.

- 2011 yılında Çevre ve Orman Bakanlığı, kanun hükmünde kararname ile mülga edilerek, yeniden yapılandırılması sonucu, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı kurulmuştur.³

- Tüm bunların yanında yerel yönetimler dâhil olmak üzere bütün kurum ve kuruluşlarda çevre ile ilgilenen bir birim bulunmaktadır.

Türkiye'nin bu konulardaki çalışmaları, kurum, kuruluş, kanun ve yönetmelikler düzeyinde yürütülmekle birlikte, ayrıca uluslararası anlaşmalarla gelen yükümlülükleri ve Avrupa Birliği'ne adaylık nedeniyle Avrupa Birliği müktesebatına uyum çalışmalarından gelen yükümlülükleri de bulunmaktadır.

³ <http://www.csb.gov.tr> (15.06.2015).

Türkiye'nin Kalkınma Politikaları ve Çevre

Türkiye'nin 1961 Anayasası'na kadar olan kalkınma çabaları, devlet yatırımlarıyla ekonomiyi canlandırmak ve yeni bir ekonomi inşa etmek üzerine kuruludur. 1961 Anayasası ile kalkınma ve sanayileşme çabaları “kalkınma planlarına” bağlanmıştır (Görmez, 2010: 117). Kalkınma planı, “*ekonomik ve sosyal potansiyeli ya bir bütün olarak tüm ekonomiyi içine alacak şekilde ya da belli bir alanda geliştirmeyi hedefleyen geniş amaçlar kümesini içeren bir plan*” olarak tanımlanmaktadır. Bu planlar, genelde uzun vadeli yapılmaktadır (Parasız, 1999: 311). Türkiye’de bu planlar 5 yıllık oluşturulurken sadece 9. Plan, Avrupa Birliği bütçesine uyum nedeniyle 7 yıllık yapılmıştır.

1961 Anayasası ile gelen planlı kalkınmanın başlarında devletin tercihi hiçbir engeli kabul etmeyen hızlı bir şekilde sanayileşme ile kalkınma olduğundan dolayı, ilk iki planda genel olarak sadece çevre sağlığından bahsedilmiştir. 3. Plandan itibaren yavaş ama kararlı bir şekilde çevresel konuların planlara dâhil edildiğini görüyoruz. Ancak uzun yıllar planlarda görülen genel bakış açısı; “kalkınmaya engel oluşturmayacak şekilde çevreye özen gösterilmesi, sanayileşerek kalkınma hedefini etkileyecek herhangi bir olumsuzluğun kabul edilemeyeceği” şeklinde özellikle vurgulanmaktadır. 10. Plan da dâhil olmak üzere genel atmosfer, kalkınma öncelikli olmakla beraber 3. Plandan itibaren çevresel konulara giderek daha geniş yer verildiğini görmekteyiz.⁴ 11. Plan hazırlıkları başlamış olmakla birlikte, genel olarak çevreye bakış açısında olağandışı bir değişim olacağı beklenmemektedir.

Türkiye'nin kalkınma politikaları, kalkınma planları, yıllık yatırım programları gibi planlarla yürütülmesine rağmen, her konuda günden güne değişen, genelde de çevre aleyhine olan mevzuat değişiklikleri de gözardı edilemeyen bir gerçekliktir.

Türkiye’de Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED)

ÇED uygulaması, 1983 yılında yürürlüğe giren 2872 sayılı Kanun’un 10. maddesinde düzenlenmiştir. Fakat 1993 yılında çıkarılan ÇED Yönetmeliğine kadar herhangi bir uygulama gerçekleştirilmemiştir. Yönetmelik yürürlüğe girdikten sonra uygulama başlamış, ancak zaman içerisinde defalarca çevresel açıdan pek de iç açıcı olmayan değişiklikler yapılmıştır. Dolayısıyla ilk kez 1993 yılında yayınlanarak yürürlüğe giren ÇED Yönetmeliği, 7 kez esastan olmak üzere 19 kez değişikliğe uğratılmıştır. Ekim 2013’te yayınlanan yönetmelik bir yıl sonra Kasım 2014’te tekrar değiştirilmiştir. Daha sonra yapılan değişiklikler ise;

⁴ <http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/KalkinmaPlanlari.aspx> (16.06.2016).

-09.02.2016 tarihli 29619 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe giren, 7 maddede yapılan değişiklik,⁵

-26.05.2017 tarihli 30077 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe giren, 10’den fazla maddede yapılan değişiklik.⁶

Genel olarak ÇED yönetmeliğinin amacı, Çevresel Etki Değerlendirmesi sürecinde uyulması gereken idari ve teknik usul ve esasları düzenlemektir. Yönetmelikte, ÇED “gerekli değildir”, “gereklidir”, “ÇED Olumsuz”, “ÇED Olumlu” kararlarını verme yetkisi Bakanlığa aittir. Sadece Bakanlığın gerekli gördüğü durumlarda “gereklidir” ya da “gerekli değildir” yetkisini valiliklere devredebilir (Görmez, 2010: 172).

ÇED uygulama süreci ile hangi projelere uygulanması gerektiği veya gerekmediği konuları yönetmelikte ayrıntılı olarak verilmiştir.⁷ Burada önemli olan ÇED Yönetmeliğinin ruhunda nelerin değiştiği ve bunun nedenlerinin kalkınma politikaları üzerindeki etkileridir.

*ÇED Yönetmeliğinde yapılan ve dikkat çeken son değişiklikler aşağıdaki şekilde özetlenebilir:*⁸

- Toplu konut projeleri, hastane projeleri, golf tesisleri, alışveriş merkezleri, beyaz eşya boyama tesisleri ÇED’den muaf tutulmuştur.
- Akarsu havzaları arasındaki su aktarımında, 100 milyon metreküp altı ÇED’den muafır.
- 100 kilometre ve altındaki demiryolu projeleri ile yeraltı demiryolu hatları ve metrolar ÇED’den muaf tutulmuştur.
- Tuz çıkartılması projeleri ÇED’den muaf tutulmuştur.
- 3 milyon metreküpün altındaki dip taramaları ile göl, nehir ve denizlerin dibinden malzeme çıkarılması da ÇED’den muafır.
- Seramik üretiminde ÇED uygulama sınırı, 100 bin ton iken 300 bin tona çıkarılmıştır.
- Yeraltı suyu çıkartılması ile ilgili projelerin sınırı yılda 300 bin metreküpten, yılda 1 milyon metreküpe çıkartılmıştır.
- Orman alanlarının dönüştürülmesi için geliştirilen projeler ÇED’den muaf tutulmuştur.
- Sanayi ve enerji tesislerinin sökümü de ÇED’den muafır.

⁵ <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/02/20160209-1.htm> (12.08.2017).

⁶ <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/05/20170526-2.htm> (12.08.2017).

⁷ ÇED yönetmeliği hakkında daha ayrıntılı bilgi için 25 Kasım 2014 tarihli 29186 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan ÇED Yönetmeliği’ne başvurulabilir. Ancak Yönetmeliğin maddelerinde 2 defa değişiklik yapılması nedeniyle 09.02.2016 tarihli 29619 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe giren Yönetmelik değişikliği ile 26.05.2017 tarihli 30077 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe giren Yönetmelik değişikliği de dikkate alınmalıdır.

⁸ <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/11/20141125-1.htm> (10.05.2015).

- Kentsel dönüşüm alanları da ÇED'den muaf tutulmuştur.
- 24. maddede afet riski olan alanların dönüştürülmesi etkilerinin nasıl değerlendirileceği konusunda kullanılacak yöntem Bakanlığa bırakılmıştır.
- Rüzgâr enerji santrallerinde ÇED sürecine, türbin sayısı üzerinden değil, güç üzerinden karar verilecektir.

09.02.2016 tarihli 29619 sayılı Resmi Gazete 'de yayınlanarak yürürlüğe giren Yönetmelikteki değişiklikler özetle şöyledir:⁹

- Yönetmeliğin 19. maddesinin b bendinde “ÇED Olumlu” kararı ile “ÇED Gerekli Değildir”, kararı verildikten sonra proje sahibinin taahhüt ettiği hususlara uymaması durumunda, düzeltmek için Bakanlık ya da Valilik tarafından süre verilir şeklindeki süre açısından muğlak olan ifade 1 yılı aşmamak üzere şekilde düzenlenmiştir.

- Yönetmeliğin 18. maddesinin 3.fıkrasında bulunan “Proje sahibi, ‘ÇED Olumlu’ kararı aldıktan sonra yatırımın başlangıç, inşaat dönemine ilişkin izleme raporlarını Bakanlıkça yeterli verilmiş kurum / kuruluşlara yaptırmakla, Bakanlıkça yeterli verilmiş kurum / kuruluşlar da bu raporları Komisyonca belirlenen periyotlarda, Bakanlığa sunmakla yükümlüdür” ifadesi tamamıyla yürürlükten kaldırılmıştır.

- Olağanüstü durumlar ve özel hükümler başlığı altında düzenlenen Yönetmeliğin 24. maddesinde “...ÇED sürecine ilişkin yöntem Bakanlıkça belirlenir” ifadesinin altında maddeler halinde sıralanan durumlardan “f” bendinde belirtilen “ÇED Olumlu” veya “ÇED Gerekli Değildir” kararı bulunan projelerde yapılacak kapasite artışı ve/veya genişletilmesi planlanan projeler” maddesi yürürlükten kaldırılmıştır.

- Yönetmelikte bulunan 27. maddeye ek yapılmıştır. Buna göre; madde 27/A “ÇED Olumlu” veya “ÇED Gerekli Değildir” kararı bulunan projelerde yapılacak kapasite artışı ve/veya genişletilmesi planlanan projelere ilişkin usul ve esaslar 28 inci madde uyarınca tebliğ ile belirlenir” şeklinde düzenlenmiştir. Ayrıca madde 27/B eklenerek “Proje sahibi, “ÇED Olumlu” kararını aldıktan sonra yatırımın başlangıç ve inşaat dönemine ilişkin süreçte komisyonca belirlenen periyotlarda yatırım sürecinde kaydedilen gelişmeleri, Bakanlıkça yeterli verilmiş kurum/kuruluşlarca, Bakanlığa bildirmekle yükümlüdür” olarak düzenlenmiştir.

26.05.2017 tarihli 30077 sayılı Resmi Gazete 'de yayınlanarak yürürlüğe giren Yönetmelikteki değişiklikler özetle şöyledir:¹⁰

⁹ <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/02/20160209-1.htm> (12.08.2017).

¹⁰ <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/05/20170526-2.htm> (12.08.2017)

- Yönetmeliğin 2. maddesinin birinci fıkrasının c bendinde yönetmeliğin kapsadığı alanları belirtirken "...projelerin başvuru, inşaat öncesi, inşaat..." olarak değiştirilerek başvuru kısmı eklenmiştir.

- Yönetmelik de başvuru dosyalarının hazırlanması ile ilgili bölümde 6. maddenin üçüncü fıkrasında "ÇED Gerekli Değildir" ya da "ÇED Olumlu" kararı çıkmadan projeye başlanamaz hükmüne "...ancak bu durum söz konusu teşvik, onay, izin ve ruhsat süreçlerine başvurulmasına engel teşkil edemez" cümlesi eklenmiştir.

- ÇED Raporu Özel Formatı konusunda dair 10. maddenin ikinci ve dördüncü fıkralarında değişiklik yapılmıştır. 2. Fıkroda format bedeli 3 ay içinde yatırılmaz ise ÇED süreci sonlandırılır ibaresi 1 ay olarak değiştirilmiştir. 4. Fıkroda "Özel Formatın verilmiş tarihinden itibaren 18 ay içinde ÇED Raporu Bakanlığa sunulmasının gereklidir" hükmü 12 ay olarak değiştirilmiş, "...talep edilmesi durumunda 6 ay ek süre verilir" ibaresi eklenmiştir.

- Bunun gibi bazı maddelerin bazı fıkralarında bulunan süreler uzatılmış, bazı kısaltılmıştır.

- Ek-1 ve Ek-2 listelerindeki bazı maddelerde kapasite düzenlemeleri yapılmıştır.

Özetle belirtmek gerekirse değişiklikler yine beklenen doğrultuda olmuştur. Yani "kalkınmaya engel olmayan çevre politikası" düsturu ile mevzuat düzenlemelerine devam edilmektedir. Bu doğrultuda yapılan tercihlerin de iyi ve kötü sonuçları olmaktadır. Örneğin; 2017 yılı için Tema Vakfı tarafından hazırlanan çevre açısından iyi ve kötü olayların listesini hazırlamıştır. Yapılan açıklamada;

"2017'de Türkiye'de Bakanlar Kurulu Kararı ile büyük ovaların koruma altına alınması, Gökçeada'da altın madeni ÇED başvurusunun geri çekilmesi, Mayıs ayında gündeme gelen torba yasadaki zeytinliklerin imara açılmasına dair maddenin çıkarılması, Terme'de termik santralin durdurulması ve Doğu Karadeniz'deki yaban hayatı popülasyonunda artış görülmesi gibi olumlu gelişmeler yaşanırken, enerji ve madencilik yatırımları, çevre savunucularına yapılan suikastlar, Cerrattepe'nin madencilik için açılması, Mera Kanunu'nda değişiklik yapılması ve imara açılması, Maden Kanunu'nda değişiklikler yapılması gibi doğayı tehdit eden faaliyetler gerçekleştirildi".¹¹

¹¹ <https://www.haberler.com/tema-vakfi-2017-yilinin-cevre-olaylarini-acikladi-10412821-haberi/> (05.01.2018).

Bu açıklama ve devamında da görüleceği gibi aslında 2017’de de değişen pek bir şey olmamıştır. Türkiye, gelişmekte olan bir ülke olarak beklenen şekilde bir çevre mevzuatına sahiptir. Halen onarıcı çevre politikaları takip edilmekte, önleyici politikalara henüz gerçek anlamda geçilememektedir.

Sonuç

Çevre politikaları genellikle insanı merkezine alan bir tarzda düzenlenmektedir. Son yıllarda insanı merkeze alan çevre politikaları eleştirilmekte, canlı ve cansız varlıkları bir bütün olarak dikkate alan çevre politikalarının gereği vurgulanmaktadır. 1970’ler dünyanın çevre sorunlarına duyarlılığının artmaya başladığı yıllar olmuştur. Sonsuz ilerleme fikrinin sorgulanmaya başlamasıyla birlikte çevre ile kalkınma arasında yakın bir ilişki olduğunun farkına varılmıştır. Bu yakın ilişki daha çok karşılıklı bağımlılık olarak kendini göstermektedir.

Çevre sorunları ilk kez gelişmiş ülkelerde görünür hale gelmiştir. Gelişmiş ülkelerde insan dâhil tüm canlıların yaşamını tehdit eden, hava, su ve toprak kalitesini tahrip eden ve ekolojik dengeyi bozulma aşamasına getiren çevre sorunlarına müdahale etme zamanının geldiği düşünüldüğünde, bunlar neredeyse küresel çapta sorunlar haline gelmişti.

1970’li yıllarda Türkiye’de, gelişmekte olan bir ülke olmasına rağmen, tüm dünya ile birlikte çevresel açıdan olumlu gelişmeler yaşanmıştır. 1982 Anayasası’na çevre ile ilgili 56. maddenin konulması ve çevre meselelerinin anayasal güvence altına alınması her şeye rağmen iyi bir gelişmedir. Her ne kadar bu ve benzeri gelişmeler olsa da sağlıklı ve bütüncül bir çevre politikasının oluşturulduğundan söz etmek mümkün değildir.

ÇED kavramı, ilk kez 1983 yılında 2872 sayılı Çevre Kanunu’nun 10. maddesiyle çevre ile ilgili mevzuata girmiştir. Ancak ÇED’in uygulanması için gerekli olan ÇED Yönetmeliği, devletin politik tercihi gereği kalkınma öncelikli bir yol izlenmesi dâhil olmak üzere, çeşitli nedenlerle geciktirilmiş on yıl sonra çıkarılmıştır. Aslında, 1993 yılında yayımlanan ilk yönetmeliğin, geçici 3. maddesi neden geciktirildiğini de açıklar niteliktedir. Yönetmelik yürürlüğe girmeden önce çıkan ruhsat, izin ve onay ile kamulaştırma kararı alınmış projeler, ÇED sürecinden muaf tutulmuştur.

Ekim 2013’te yayınlanan ÇED Yönetmeliğine konulan geçici 3. maddeyle birçok büyük projeye ÇED muafiyeti getirildi. Temmuz 2014’te Anayasa Mahkemesi kararıyla bu maddenin yürütmesi durduruldu. Ancak Anayasa Mahkemesi’nin bu kararı göz ardı edilerek, Kasım 2014’te yayımlanan yeni ÇED Yönetmeliğine geçici 3. madde tekrar konuldu. Aslında Anayasa Mahkemesi’nin kararı Türkiye’deki çevre bilincinin geldiği düzeyin umut verici olması bakımından önemlidir. Kalkınma politikaları açısından, çevreye

zarar vereceği açıkça belli olan projelere karşı alınacak önlemler, alternatiflerin belirlenmesi gibi faktörlerin tespit edilmesi ve bunların açıkça ortaya konulması ve bu konulara Türkiye’de dikkat çekilmesi, önemli bir gelişme olarak nitelendirilebilir.

2014 tarihli son ÇED yönetmeliği değişikliklerinin inşaat sektörü ağırlıklı olması da ayrıca dikkat çekicidir. Baştan sona değiştirilen ÇED Yönetmeliğinde inşaat sektörüne sınırsız imkânlar tanınmış, çok büyük altyapı projelerinin çevreye olabilecek etkileri yok farz edilmiştir.

Yapılan değişikliklerle örneğin; deniz, göl ve nehirlerdeki dip taramalarından, buralardaki ekosistemin nasıl etkilendiği konusunun önemli olmadığı mesajı verilmektedir. Yahut orman alanlarının akıbetinin de önemli olmadığı vurgulanmaktadır. Asıl tuhaflık inşaat sektörünün durumunda ortaya çıkmaktadır. Kentsel dönüşüm kararını veren, icracı olan, kendi faaliyetinde ÇED sürecinin olup olmayacağına karar veren hep Bakanlık olunca, bu durum garip bir çelişki yaratmaktadır. Yine başka bir tuhaflık rüzgâr enerjisi santrallerinde görülmektedir. Bilimsel olarak rüzgâr santrallerinin asıl çevresel etkisi türbin sayısında olduğu bilinmekle birlikte, güç üzerinden ÇED sürecine tabi tutulup tutulmayacağına karar verilmesi anlaşılabilir bir durum ortaya çıkartmaktadır. Ya da Tuz Gölü’nde doğaya zarar veren tesislerin ÇED olumlu kararları iptal edilmişken, bu değişikliklerle tesislerin ÇED’den muaf tutulması da sanki bir ironidir. Mesela nükleer ve termik santraller ile ağır metallerin işlendiği fabrikaların sökülme işlemlerinin ÇED’den muaf tutulmasının nasıl bir mantığa dayandırıldığı da şüphe uyandırmaktadır. Ayrıca üstü örtülü olarak HES’lere ÇED muafiyeti getirilmesi de ilginç bir gelişme olarak karşımıza çıkmıştır. Bazı değişikliklerle belli sektörlerde iş yapan fabrikaları ÇED sürecinden muaf tutmakta, sanki nokta atışı yapılmış düşüncesini akla getirmektedir. Üstelik yeraltı sularıyla ilgili düzenlemenin tam da Türkiye’nin kuraklıkla mücadele ettiği zamanda yapılması düşündürücüdür. Yeni yönetmelikte, ÇED raporunda eksiklikler bulunması durumunda yatırımcıya eksikliklerin giderilmesi için verilen 90 günlük sürenin kaldırılması ilginçtir. Bu durum idareye, yatırımcıya keyfi süre verme hakkı tanımaktadır. Son iki düzenlemede süreler ve kapasite konusunda birtakım değişiklikler yapılmıştır. Bu değişiklikler her ne kadar kısmi olarak iyileştirici gibi görünse de genel anlamda olumsuz karşılanmaktadır. Ayrıca Avrupa Birliği’ne üyelik görüşmeleri çerçevesinde Avrupa Birliği mevzuatına uyum amacıyla çıkarılan “Stratejik Çevresel Değerlendirme Yönetmeliği”nin de çıkartılmış ve yürürlüğe girmiş olması da olumlu bir gelişmedir.

Gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye’de altyapı ve enerji sektörlerinin ÇED sürecinden muaf tutulması hoş görülecek bir durum olmamasına rağmen bir noktaya kadar anlaşılabilir. Ancak yine de inşaat sektörü projelerinin ÇED’den muaf tutulması ile bazı sektörlerde iş yapan fabrikaların da

ÇED’den muaf tutulması oldukça dikkat çekicidir. Ayrıca “ÇED gerekli değildir kararının” tanımı da değiştirilmiştir. Yeni düzenlemede “kabul edilebilir düzey” gibi muğlak bir ifade kullanılmıştır. Yapılacak faaliyetin, çevre üzerindeki olumsuz etkileri kabul edilebilir düzeydeyse yatırım başlatılabilecektir. Yatırım bittikten sonra kabul edilebilir düzeyde olmadığı ortaya çıkarsa ne olacağı konusu da belirsizdir.

Avrupa Birliği’nde 1985 yılında yayınlanan ÇED yönetmeliği yalnızca üç defa değişikliğe uğramıştır. Bu durum, Türkiye’nin çevre sorunlarıyla mücadelede olan ilgisizliği ve çevre koruma konusunda bütüncül bir politikasının olmadığını net bir göstergesi olarak yorumlanmaktadır. Sonuçta Türkiye geliştirmekte olan bir ülke olarak, geliştirmekte olan diğer ülkelerde olduğu gibi, ekonomik faaliyetlerde çevre öncelikli politikalar benimsemesini beklemek fazla iyimser bir yaklaşım olarak nitelendirilebilir. Fakat çevresel konuların ve sorunların bu denli göz ardı edilmesi de uluslararası sistemde kabul edilebilir bir durum değildir.

Özetlemek gerekirse, yeni düzenleme ile çevre açısından muğlak ama kalkınma açısından oldukça net bir durum ortaya konmuştur. Kalkınma planlarında ifadesini bulan, “kalkınmaya engel oluşturmayacak şekilde çevreye özen gösterilmesi, sanayileşerek kalkınma hedefini etkileyecek herhangi bir olumsuzluğun kabul edilemeyeceği” konusu yeni ÇED Yönetmeliğiyle bir kere daha vurgulanmıştır. Sonuç olarak tüm bunlar, uluslararası sistem, uluslararası düzenlemeler ve ulusal çevresel konular açısından kabul edilemez bir durum olarak yorumlanabilir.

Kaynakça

- Aruoba, Çelik, “Çevre Ekonomisi, Gelişme Ekonomisi”, *İnsan Çevre Toplum*, 2. Baskı, (Ed. Ruşen Keleş), İmge Kitabevi, Ankara 1997, s. 172-192.
- Çokgezen, Jale, “Avrupa Birliği Çevre Politikası ve Türkiye”, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, C. 23, Sayı 2, 2007, s. 91-115.
- Dervişoğlu, Suat, “AB Müktesebatına Uyum Sürecinde Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED)”, *Türk İdare Dergisi*, S. 467, 2010, s. 115-134.
- Ertürk, Hasan, *Çevre Politikası*, 1. Basım, Ekin Yayınevi, Bursa 2011.
- Fanuscu, Emine Mine ve Aynur Aydın Coşkun, “Çevresel Etki Değerlendirmesi”, *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, Seri B, C. 45, S. 3-4, 1995, s. 127-135.
- Foster, John Bellamy ve Fred Magdoff, *Her Çevrecinin Kapitalizm Hakkında Bilmesi Gerekenler – Kapitalizm ve Çevre Üzerine Bir Rehber*, (Çev. Özgün Aksakal), 1. Basım, Patika Kitap, İstanbul 2014.

- Gladwin, Thomas N., James J. Kennelly ve Tara-Shelomith Krause, “Shifting Paradigms for Sustainable Development: Implications for Management Theory and Research”, *Academy of Management Review*, Vol. 20, No. 4, 1995, s. 874-907.
- Görmez, Kemal, *Çevre Sorunları*, 2. Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2010.
- Güneş, M. Ahmet, “Çevre Hukuku Açısından Stratejik Çevresel Değerlendirme”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S. 91, 2010, s. 33-66.
- Kaypak, Şafak, “Çevre Sorunlarının Çözümünde Küresel Çevre Politikalarının Önemi”, *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 31, 2013, s. 17-34.
- Keleş, Ruşen ve Can Hamamcı, *Çevre Bilim*, 3. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 1998.
- Keleş, Ruşen ve Birol Ertan, *Çevre Hukukuna Giriş*, 1. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2002.
- Keleş, Ruşen, Can Hamamcı ve Aykut Çoban, *Çevre Politikası*, 6. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2009.
- Keleş, Ruşen, *100 Soruda Çevre, Çevre Sorunları ve Çevre Politikası*, 1. Basım, Yakın Kitabevi, İzmir 2013.
- Keleş, İhsan, Hatice Metin ve Hatice Özkan Sancak, *Çevre Kalkınma ve Etik*, 1. Baskı, Alter Yayıncılık, Ankara 2005.
- Parasız, İlker, *Modern Ansiklopedik Ekonomi Sözlüğü*, 1. Baskı, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa 1999.
- Serter, Gencay, “Türkiye’de Çevresel Etki Değerlendirmesinin Tarihsel Süreçteki Gelişimi”, *Planlama*, S. 1, 2006, s. 43-52.
- Tıraş, H. Hayrettin, *Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre: Teorik Bir İnceleme*, www.ulakbim.gov.tr (14.06.2015).
- UNEP (2009), *Global Green New Deal Policy Brief*, <http://www.unep.org/pdf> (23.12.2009).
- Yaylı, Hasan, *Sürdürülebilir Kalkınmanın Sürdürülebilirliği*, Ocak 2015, s. 921-940. <http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/YAYLI-Hasan-SÜRDÜRLEBİLİR-KALKINMANIN-SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ.pdf> (17.06.2015).

<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/11/20141125-1.htm> (10.05.2015).

<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/02/20160209-1.htm> (12.08.2017).

<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/04/20170408-3.htm> (18. 07.2017).

<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/05/20170526-2.htm> (12.08.2017).

<http://www.csb.gov.tr> (15.06.2015).

<http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/KalkinmaPlanlari.aspx> (16.06.2015).

<http://www.unep.org/pdf> (23.12.2009 / 17.06.2015).

<https://www.haberler.com/tema-vakfi-2017-yilinin-cevre-olaylarini-acikladi-10412821-haberi/>